

Напрям 9. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

ПРОБЛЕМИ ТИПІЗАЦІЇ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ТА ФОРМУВАННЯ ВЕРСІЙ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО- НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Федосова О.В.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

В ході розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми виникають реальні умови, що обумовлюють необхідність вибору напрямку роботи слідчого. Методика розслідування злочинів неповнолітніх базується на спільних цілях і принципах досудового розслідування, відображаючи, разом з тим, ряд особливостей, пов'язаних головним чином з особистістю неповнолітніх. Ці особливості проявляються як при здійсненні ними протиправного діяння (включаючи мотиви і спосіб дії), так і в їх поведінці в ході досудового розслідування, що обумовлено певними поняттями і установками, які сформувалися у неповнолітнього на цей момент. Оскільки раціональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від конкретної ситуації, то і формування якісних криміналістичних рекомендацій повинні будуватись з урахуванням ситуаційного підходу, тобто обстановки, яка в криміналістиці отримала назву – слідча ситуація.

Розуміння терміну слідча ситуація в криміналістиці було запропоновано у 1967 році в дисертаційному дослідженні О. Н. Колесніченка, який під слідчою ситуацією вважав «певне положення, стан розслідування, обумовлений наявністю доказів, інформаційного матеріалу і виникаючими конкретними завданнями їх збирання та перевірки» [1].

Типологія слідчих ситуацій являє собою систему типових слідчих ситуацій і розглядається в криміналістичній методиці як науково розроблена і практично апробована модель, побудована на узагальненні оптимальної множини

однорідних конкретних ситуацій. Неоднозначність підходів до поняття слідчої ситуації має результатом наявність в літературі значної кількості запропонованих ученими дефініцій. Проте наукова дискусія в кінцевому рахунку призвела до розуміння складності формулювання її однозначного визначення стосовно до всього ходу розслідування злочинів. Типові ситуації, як правило, містять дані для вироблення наукових рекомендацій, щодо найбільш продуманого висування загальних і окремих версій, їх перевірки стосовно слідчих ситуацій, а також виділення кола основних обставин, які потребують першочергового встановлення. Так, дослідженням типових слідчих ситуацій при розслідуванні насильницьких злочинів проти особи, займались наступні вчені-криміналісти, зокрема: І.О. Возгрин, А.Ф. Волобуєв, І.Ф. Герасимов, В.К. Гавло, Л.Я. Драпкин, Д.В. Ким, В.М. Стратонов та інші.

Провівши аналіз спеціальної криміналістичної літератури, а також узагальнивши практику розслідування злочинів, ми дійшли висновку, що найбільш типовими слідчими ситуаціями, які є універсальними, та підходять до переважної більшості злочинів, на момент відкриття кримінального провадження є три основних типових слідчих ситуації, у відповідності з якими потрібно визначати завдання розслідування, необхідні для цього слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Під час вчинення неповнолітніми корисливо-насильницьких злочинів зазвичай складаються наступні типові слідчі ситуації: 1) злочинець затриманий з доказами безпосередньо на місці події; 2) злочинець затриманий при збуті викраденого; 3) затриманий скупник чи продавець викраденого, яким відомий злочинець; 4) злочинець відомий, але зник з місця події; 5) злочинець невідомий, але про нього є певні дані (деякі ознаки зовнішності, прізвисько, ін.); 6) злочинець невідомий і про нього немає ніяких даних.

Організація роботи слідчо-оперативної групи у ході розслідування кримінальних правопорушень за фактами вчинення неповнолітніми корисливо-насильницьких злочинів здійснюється на підставі планів слідчих (розшукових) та

негласних слідчих (розшукових) дій, в яких відображаються версії вчинення злочинного нападу, конкретні виконавці та чіткі терміни виконання.

Особливості планування та оперування слідчими версіями при розслідуванні злочинів найбільш повно розроблені вченими криміналістами, що дає підставу розглядати дану методикау в якості базової. Більшість дослідників, серед яких Р.С. Белкін, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько та ін. [2; 3; 4] розглядають версію як метод пізнання, а планування – метод організації розслідування. Під слідчою версією слід розуміти обґрунтоване фактичними даними припущення про подію злочину, його учасників, мотиви та інші обставини, що пояснюють встановлені у кримінальному провадженні факти. Висування і перевірка версій є основним змістом планування розслідування. При вирішенні питання щодо проведення слідчих (розшукових) дій важливо насамперед планувати першочергові та невідкладні дії, а потім – дії, якими одночасно перевіряються кілька версій.

Так, на початковому етапі розслідування слідчий повинен розглядати та перевіряти всі можливі версії вчинення злочину або (можливого) його інсценування: мав місце злочин або злочину не було, а мало місце інсценування нападу. Отже, по кожному провадженню повинні бути висунуті та перевірені наступні версії: 1) наявність дорослих підбурювачів чи інших співучасників; 2) існування групи неповнолітніх (можливо і дорослих), яка здійснила кілька злочинів; 3) наявність фактів неінформування або заздалегідь не обіцяного приховування з боку дорослих (батьків, осіб у яких неповнолітній залишав на зберігання викрадені речі, яким дарував такі речі і ін.); 4) придбання дорослими викраденого неповнолітнім майна і збут його; 5) втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, пияцтво, азартні ігри, вживання наркотиків, схиляння до бродяжництва та ін. Працюючи за даними версіями, слід враховувати необхідність з'ясування різних варіантів. Наприклад, неповнолітнього примусили вчинити злочин або він був присутній при цьому, але активно участі не брав.

Особливої уваги потребує аналіз позиції, зайнятої неповнолітнім на досудовому слідстві: заперечення провини або, навпаки, бажання все вчинене

приписати собі. За цим всім може стояти вплив батьків, вмовляння дорослих співучасників, які переконали неповнолітнього в тому, що йому, враховуючи його вік, не загрожує суворе покарання. Встановлення подібних обставин має супроводжувати перевірку кожної з версій. При розслідуванні злочинів, вчинених групою неповнолітніх необхідно встановити, коли і як виникла ця група, чи є це випадковим об'єднанням декількох осіб або це структура, заздалегідь сформована для реалізації злочинних задумів. Важким, але вкрай необхідним є вирішення завдання про індивідуалізацію ролі кожного з учасників групи. Це має значення як для встановлення ступеню їх провини, так і для планування окремих слідчих (розшукових) дій [4, С. 842-843].

Включення в план конкретних слідчих (розшукових) дій і визначення їх термінів і черговості залежить від характеру злочину і від тих вихідних даних, які були зібрані до моменту відкриття кримінального провадження або є в наявності на даний момент слідчої ситуації. Однак при плануванні слідчих (розшукових) дій необхідно враховувати вікові особливості неповнолітніх: уникати великих перерв у розслідуванні, визначати черговість і тактику допитів, що виключають вплив дорослих або старших товаришів, не забувати і про швидку втомлюваність неповнолітніх та ін.

Для наступного етапу розслідування злочинів характерні такі слідчі ситуації.

1. Підозрюваний повністю визнав факт вчинення злочину. У такому разі слідчим проводяться наступні дії: а) його свідчення аналізуються за кожним пунктом підозри та співставляються з іншими джерелами доказів; б) особлива увага приділяється інформації, яка б могла стати відомою тільки особі, яка вчинила злочин; в) з'ясовуються правдиві мотиви, підстави й умови, які сприяли вчиненню нападу.

2. Якщо підозрюваний не визнає себе винним, необхідно провести такі дії: а) його заперечення уточнюються відповідно до посилань на джерела і співставляються з іншими зібраними доказами з метою підтвердження чи спростування; б) аналіз може проводитися за допомогою слідчих (розшукових) та

негласних слідчих (розшукових) дій (одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях; розшук осіб, на яких посилається підозрюваний і їх допит; слідчий експеримент; повторний допит підозрюваного з представленням окремих доказів; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, спостереження за особою або місцем та ін.).

Аналогічно повинен діяти слідчий і у випадку, коли підозрюваний частково визнає вину, але висуває заперечення з окремих обставин вчиненого злочину або звинувачує інших осіб. У випадку відмови підозрюваного від надання показань застосовуються тактичні прийоми, засновані на методі переконання, що спрямовані на з'ясування дійсних причин такої поведінки. Такими причинами можуть бути: страх; побоювання помсти; намагання взяти вину на себе; хибні товариські почуття; зухвалість та ін.

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми необхідно завжди враховувати: недолік життєвого досвіду, незавершеність формування критеріїв самооцінки і оцінки оточуючих; довірливість, підвищену емоційність, збудливість, піддатливість умовлянням і загрозам, неврівноваженість, імпульсивність, переоцінку своїх можливостей. Врахування цих факторів накладає на слідчого додаткові зобов'язання, визначаючи особливості методики розслідування злочинів неповнолітніх.

Література:

1. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Харьков, 1967. – 509 с.
2. Коновалова В. О. Вибрані твори. – Х.: Апостіль, 2012. – 528 с.
3. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за ред. акад. НАН України В.Я. Тація. – Харків: Право, 2001. – 560 с.
4. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – 944 с.